

Obsah

<i>Předmluva</i> (Max Küchler)	8
<i>Český úvod</i> (Filip Čapek)	10
<i>K používání této knihy</i>	12
Město, se kterým se nedohodnete: Urušalim – Jerušalem – Hierosolyma – Colonia Aelia Capitolina – Ílijá’/al-Quds	15
A. Poloha: na okraji – v centru – skrytá	16
B. Jména: Pestrosti dominuje „Jeruzalém“	23
C. Přehled dějin Jeruzaléma	26
1. Hradby a brány – růst a zmenšování města v rytmu staletí	55
1.1 Čtyři dynamické cykly – živelný růst a zmenšování města	56
1.2 Procházka kolem městských hradeb – výhledy	60
1.3 Procházka po městských hradbách – základní informace a výhledy	74
2. Kde Jeruzalém začal a stal se Davidovým městem – jihovýchodní pahorek	76
3. Svatá hora a její svatyně – severovýchodní pahorek	123
3.1 Zdi a brány <i>haramu</i> – hranice a vstupy do posvátného okrsku	141
3.1.1 Západní zeď <i>haramu</i> – reprezentace stavebníka a slávy Boha Izraele	144
3.1.2 Jižní zeď <i>haramu</i> – židovský přístup ke svatyni	156
3.1.3 Východní zeď <i>haramu</i> – hranice svatyně, města a spásy	161
3.1.4 Severní hranice <i>haramu</i> – nenápadné vstupy	175
3.2 Cesta k Řetězové bráně a k Bráně Boží přítomnosti – příklad muslimského vstupu k <i>haramu</i> (Klaus Bieberstein)	175
3.3 Stavby na <i>haramu</i> – biblická Chrámová hora ve své muslimské adaptaci (Klaus Bieberstein)	185
3.3.1 Mešita al-Aqsá a Skalní dóm – třetí nejposvátnější místo islámu	186
3.3.2 Vyvýšené nádvoří – schody, arkády, kopulové stavby, celly	211
3.3.3 Vnější prostranství – brány, studny, minarety, modlitební místa a vysoké školy	214
4. Ve stínu <i>haramu</i> – archeologický park: od Davida k Sulejmanovi	225

5.	Od Lví brány k Jaffské bráně – křesťanská cesta napříč městem	246
5.1	Antické nádrže na vodu a jejich křesťanské svatyně	246
5.2	Antické pevnosti a jejich křesťanské tradice	265
5.3	Chrám Božího hrobu a Zmrtvýchvstání, jeho okolí	297
5.4	Muristan – římské fórum, řecký „nový bazar“ a majetek Prusů	342
5.5	Obranný hrad a královský zámek – symboly moci a porážky Héróda Velikého	349
6.	Od Damašské brány k Sijónské a Hnojné bráně – dvě antické okázalé ulice	364
6.1	Od Damašské brány k Sijónské bráně – <i>cardo maximus</i> Římanů a Byzantinců	364
6.2	Od Damašské brány ke Hnojné bráně – antická Údolní ulice a <i>cardo secundus</i> od římské doby	373
7.	Arménská čtvrť – apoštol, „bratr Páně“ a dva velekněží pod ochranou Arménů	379
8.	Židovská čtvrť – stálé židovské osídlení uvnitř Starého Města	393
8.1	Hradby izraelského a hasmoneovského horního města – monumenty síly se stopami zániku	402
8.2	Elegantní vily vládců v héródovském horním městě – lesk a zánik elit	407
8.3	Synagogy z mamľucké a osmanské doby – židovské modlitebny v nepříznivých časech	417
9.	Jihozápadní pahorek – křesťanský Sion: letnice, Poslední večeře Páně a první biskupské sídlo, současně pozdější místo posledního odpočinku krále Davida a Kaifášův byzantský palác	428
10.	Kidrónské údolí – jeruzalémské údolí se staroizraelskými, židovskými a křesťanskými hrobkami a legendami	468
10.1	Pohřby křesťanských světců: sv. Štěpán, první mučedník – Marie, první vykoupená	472
10.2	Přepychové helénisticko-římské skalní hrobky židovské kněžské aristokracie	487
10.3	Silván – od nekropole doby železné k vesnici poustevníků a Palestinců	508
11.	Hinómské údolí – mrtví, hrobky, soud a peklo	522

12.	Olivetská hora – jeruzalémské „návrší“ pro Izraelce, Židy a křesťany	544
12.1	Západní svah Olivetské hory – „naproti“ chrámu a městu	556
12.2	Tři vrcholy Olivetské hory – židovská a křesťanská mystéria současnosti a Boží rozloučení	586
13.	Východní strana Olivetské hory – novozákonní krajina připomínající poslední Ježíšovy dny	624
14.	Oblast severně od Starého Města – jeskyně, hrobky, hradby, ulice, křesťanské chrámy a kláštery v předpolí města	647
15.	Západně od Starého Města – nádrže, hrobky, kláštery a muzea izraelského Nového Města	700
16.	Tři velká muzea – biblicko-archeologické pokladnice Jeruzaléma	734
	<i>Přílohy (1–6): antičtí židovští, křesťanští a muslimští autoři</i>	741
	<i>Seznamy</i>	765
	<i>Malý lexikon odborných pojmů</i>	785
	<i>Podrobný obsah</i>	793
	<i>Rejstřík míst</i>	820

7. ARMÉNSKÁ ČTVRŤ – APOŠTOL, „BRATR PÁNĚ“ A DVA VELEKNĚŽÍ POD OCHRANOU ARMÉNŮ

POLOHA, JMÉNO: V širším smyslu je arménskou čtvrtí míněna jihozápadní část Starého Města, která je na severu ohraničena křesťanskou čtvrtí (a citadelou) a na východě židovskou čtvrtí a prochází jí Ulice arménského ortodoxního patriarchátu. V užším smyslu je dnes arménská čtvrť tvořena vlastnictvím arménského ortodoxního patriarchátu. Ten zahrnuje „arménskou zahradu“ (A,28) podél západní strany ulice a „Armenian Compound“ (A,32–35) po její východní straně. Arménům patří i areál s vlastní velekněžskou tradicí bezprostředně jižně za hradbami Starého Města.

DĚJINY (Arménů): Arménský národ spojuje své mytologické počátky se skupinou lidí, kteří po stavbě babylónské věže (Gen 11,1–9) odešli v čele se svým praotcem Hajkem do rovin v okolí hory Ararat, aby nemuseli být podřízeni titánu Bérovi, pozdějšímu hlavnímu babylónskému božstvu. Na tomto místě není možné věnovat se dějinám od příchodu armenoidních skupin na anatolskou náhorní plošinu v oblasti jezera Van a hory Ararat (1200 př. n. l.) až do počátku římské nadvlády. V r. 66 př. n. l. anektoval Arménii, jež byla oslabena válkami římský vojevůdce Pompeius a Tigranés II. (190), vynučený „přítel a spojenec Říma“, mu postoupil oblasti Sýrie, Kilikie, Foiníkie, Palestiny a Mezopotámie. V následující době ležela Arménie vždy mezi oběma mocenskými bloky Římanů a Parthů nebo Sásánovců a jen krátce se jí podařilo udržet si svou národní samostatnost. Již ve 2. a 3. stol. tu údajně vznikly první křesťanské obce, které byly vystaveny mnoha pronásledováním; za krále Tiridata (Trdata) II. (287 – cca 320) se křesťanství stalo podle tradice státním náboženstvím a Arménie v r. 301 (nebo 314) prvním křesťanským státem na světě. Rozhodující byl přítom vliv sv. Grigora Lusavoriče („Řehoře Osvětitele“), jenž se stal první hlavou arménské církve (→ chrám Božího hrobu, kaple sv. Řehoře Osvětitele). Podle raně křesťanských legend však počátky arménského křesťanství souvisejí již s misijní činností apoštolů Tadeáše a Bartoloměje.

DĚJINY (arménské čtvrti)

Arméni v Jeruzalémě v byzantské a raně islámské době: Na počátku 4. stol. započali arménští křesťané, jejichž hlava udržovala dobré styky s jeruzalémským biskupem, konat náboženské poutě do Jeruzaléma. Arméni v Jeruzalémě brzy rozvinuli bohatý liturgický život, jehož kalendář svátků je zachycen v arménském lekcionáři (datován do l. 417–439). Armén Euthymios z Meliténé byl v 5. stol. zakladatelem společného klášterního života v Judské poušti, a podnítl tak v Palestině vznik velkého mnišského hnutí. V Jeruzalémě a jeho okolí bylo mnoho klášterů, které byly zcela nebo alespoň částečně osídleny Armény. Až do 6. stol. žili Řekové a Arméni vedle sebe bez větších konfliktů, jak to dokládá např. klášterní komplex s řeckými a arménskými nápisy v severní části města (354, 7¹⁻³). Teprve pronásledování monofyzitů, zastánců učení o jedné Boží přirozenosti, kteří odmítali učení koncilu v Chalkedonu (451) o dvou Kristových přirozenostech, za císařů Justina (518–527) a Justiniána (527–565) rozdělilo

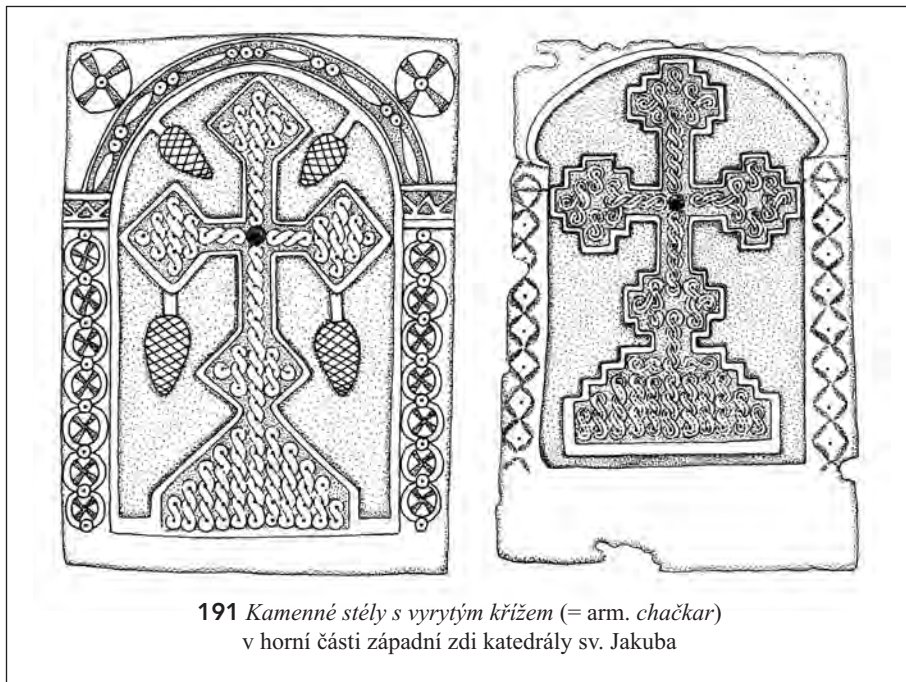
190 Tetradrachma arménského krále Tigrana II. Velikého (95–55 př. n. l.)

jeruzalémské křesťany na řecký *ortodoxní* patriarchát a arménskou *monofyzitskou* církev. – Na počátku islámské vlády (638) se prý arménskému patriarchovi Abrahamovi podařilo zabezpečit práva, privilegia a majetek Arménů v Jeruzalémě. Ačkoli moderní arménské dějepisce odhalilo, že jsou příslušné listiny padělané, zůstává historickým faktem, že Arméni zastávali vždy důležité úřady na chalífově dvoře a v Jeruzalémě a okolí si uchovávali silné postavení. Několik mozaik s arménskými nápisy (srov. 332), mnoho popsaných kamenných stél s vyrytým křížem (= arm. *čačkar*; 191) a bezpočet arménských graffiti dokládá, že v Jeruzalémě žil velký počet Arménů, i když seznam sedmdesáti arménských klášterů, které v 7. stol. vyjmenovává Anastas Vardapet, je jistě přehnaný.

Stálá přítomnost od křížácké doby: Během křížácké doby panovaly mezi latinským královstvím v Jeruzalémě (1099–1187), arménským královstvím v Kilikii (1080–1375) a arménskou obcí v Jeruzalémě dobré vztahy. V této době byly vybudovány oba hlavní chrámy: → katedrála sv. Jakuba a → Annášův dům. V roce 1311 povolili Mamlúkové v Jeruzalémě zřízení arménského patriarchátu, pod jehož ochranou mohli Arméni získat svůj dnešní majetek a v následující době se tu stali nejdůležitější skupinou monofyzitského směru (vedle Koptů, Syřanů a Etiopanů). Neustálý boj o posvátná místa mezi jednotlivými křesťanskými konfesemi rozhodl *status quo* z r. 1852. Vedle latinských a řeckých církví udržuje od té doby své pozice i arménská obec a vytrvale, ba někdy i agresivně brání svá práva na vlastní a (spolu s dalšími konfesemi a náboženstvími) společné svatyně: např. v → chrámu Božího hrobu (kaple Grigora Lusavoriče, Vartanova kaple, druhá Golgota), v → Mariině hrobce a v → mešitě Nanebevzetí.

PROHLÍDKA

V linii Ulice arménského ortodoxního patriarchátu procházela v byzantské době Sionská ulice, vedoucí k významným svatyním na křesťanské hoře → Sion (srov. 11), jak ukazuje Madabská mozaiková mapa (B,V až 12). Za křížáků se nazývala „Arménskou ulicí“. Dnes rozděluje arménskou čtvrť na dvě části: Na *západní* straně leží „*arménská zahrada*“ (A,28), v jejíž severní polovině stojí nově postavený Teologický seminář Alexe a Marie Manoogianových (*Alex and Marie Manoogian Theological Seminary*); jižní část je pak zasypána suti či slouží jako parkoviště. Z archeologických výzkumů, které se tu uskutečnily v letech 1962–1967 (R. de Vaux / A. D. Tushingham) a 1970/71

191 Kamenné stěly s vyrytým křížem (= arm. *čačkar*)
v horní části západní zdi katedrály sv. Jakuba

(D. Bahat / M. Broshi) a jejichž hlavním výsledkem bylo především nalezení základových zdí → královského paláce Héróda Velikého a křižáckého paláce *Manoir du roy*, není na místě možné již nic spatřit. Na východní straně leží „*Armenian Compound*“ (A,32–35), jenž vytváří uvnitř Starého Města samostatné arménské městečko uzavřené navenek zdmi nebo budovami, do něhož lze vstoupit jen dvěma vstupy od západu (srov. A). Zahrnuje katedrálu, dva další křesťanské chrámy, patriarchát, rezidence kleriků, školu, knihovnu, muzeum, mnoho navzájem propojených bytů a upravené parky (je nutné vzít v úvahu, že veškerá poutní místa ležící uvnitř tohoto arménské okrsku vycházejí z pozdějších zbožných tradic, jimž předcházela na jiných místech tradice starší).

Vně tohoto okrsku se nacházejí tři důležitá křesťanská/muslimská místa: *Mešita Ja'qúbija* (A,29) leží hned za anglikánským kostelem Ježíše Krista (vystavěn v r. 1841); jedná se původně o jednodlní kostelík postavený v křižácké době. V jejím jméně se skrývají osudy perského mučedníka Jakuba, který podle koptsko-etiopecké sbírky legend ze 13. stol. patřil na přelomu 3. a 4. stol. nejprve k tělesné strážní a k osobním rádcům na perském dvoře, kvůli svému příklonu ke křesťanství však byl krutě rozsekán na kousky; zbožní křesťané odvezli jeho ostatky do Jeruzaléma a pohřbili nedaleko citadely. Mešitu lze navštívit jen za muslimského doprovodu. – Jednodlní **kaple sv. Marka** (A,30), jež také vznikla v křižácké době, leží na Araratské ulici a je od 15. stol. centrem syrských ortodoxních křesťanů, kteří jsou také nazýváni syrskými jakobity či Asyřany (*otevřací doba*: po–so: 8–16/17 hod.). Chrámek je zasvěcen památce Jana, zvaného Marek; podle Sk 12,12 byl dům jeho matky prvním místem, kde se křesťané v Jeruzalémě shromažďovali k modlitbám. Doprovázel pak Pavla na jeho první misijní cestě (Sk 12,25; 13,5), kvůli rozporům ale tohoto zřejmě obtížného mistra opustil (13,13) a vrátil se do Jeruzaléma. Později se s ním setkáváme coby pomocníkem Barnabášovým (15,39; srov. Kol 4,10). Někteří badatelé

ztotožňují tohoto Jana, zvaného Marek, jenž se podílel na Pavlově misijní činnosti, s *evangelistou* Markem, což však zůstává historicky nejisté. Syrští ortodoxní křesťané slaví v tomto „Markově domě“ také Poslední večeři Páně, Velikonoce a křest prvních křesťanů, ačkoli tato místa jsou od byzantské doby spojována s → křesťanským chrámem na hoře Sion. Nedělní bohoslužbu slaví v kapli (jež nutně vyžaduje opravu) u → Hrobky Josefa z Arimatie (srov. 163,18) v západní apsidě rotundy chrámu Božího hrobu.

Nepřístupné pozůstatky jednododí **kaple sv. Tomáše (Alemannorum)** (A,31) se nacházejí v prvním záhybu Ulice sv. Jakuba (St. James-Street), severně od arménského okrsku. Brány s lomenými oblouky jsou zazděny. Kaple apoštola Tomáše je poprvé zmíněna v r. 1165, pak opět v r. 1229 při „Ulici Arménů“. Téhož roku předal Fridrich II. Štaufský kostel Německému řádu, a ten tak získal přízvisko *Alemannorum* („Němců“). Teprve Felix Fabri zmiňuje v l. 1480–1483 místní legendu, jež se spojovala s touto kaplí: Je to místo s cisternou, „u níž se Kristus zjevil apoštolu Tomášovi [...], a ten jej pověřil, aby odešel do Indie“.

K apoštolu Tomášovi: V Novém zákoně je apoštol Tomáš (aramejsky *toma*, „dvojče“) zmíněn jen ve výčtu dvanácti apoštolů (Mk 3,16–19 par.; Sk 1,13.25n), v Janově evangeliu je ale vyzdvižen jako apoštol, který mimořádně usiloval o nástupnictví po Ježíšovi (Jan 11,16; 14,5) a důrazně vyhledával fyzický kontakt se zmrtvýchstalým Ježíšem (Jan 20,24–29; 21,2); proto získal nevhodné jméno „nevěřící Tomáš“. V raně křesťanské době mu bylo také připisováno Pseudotomášovo evangelium dětství, které se těšilo značné oblibě, a „sbírka Ježíšových výroků“, označovaná jako *Tomášovo evangelium*. V raně křesťanských *Skutcích Tomášových* apoštolova cesta do Indie obsahuje legendární prvky už pro dobu před 5. stol. Podle Eusebia z Kaisarieie (počátek 4. stol.) mu však jako misijní oblast byla přiřazena Parthie a jedna z legend mu také připisuje misijní činnost v Edesse (dnes Urfa v jižním Turecku), kde již ve 4. stol. byly vystavovány jeho ostatky.

Muzeum *Old Jishuv Courtyard* v Ulici Arménů, též ulice *Or ha-chajim* 6 (*otevřací doba*: ne–čt: 10–15 hod.; pá: 10–13 hod.; vstupné) umožňuje nahlédnout do rodinného a veřejného života Židů ve Starém Městě v 19. a na počátku 20. stol., tedy v době takzvaného „starého osídlení“ před politicky motivovanou imigrací. Skládá se ze sefardského a aškenázského obytného prostoru s typickým „dvorem“, z *Ariho* sefardské synagogy, jež byla vybudována na počest rabína Jicchaka Lurii, uctívaného jako „svatý Ari“ (hebrejsky *lev*), který se tu v r. 1534 údajně narodil, a z aškenázské synagogy *Or ha-chajim*, vystavěné na počest marockého rabína Chajima, jenž do Palestiny přišel v r. 1742. Muzeum vystavuje dokumenty z té doby.

Katedrála sv. Jakuba – arménský relikviář Ježíšova bratra a apoštola Jakuba (A,32)

POLOHA, JMÉNA: Vstup se nachází na ulici arménského patriarchátu vlevo, hned za prvním zastřešeným průchodem (A,32). Chrám byl pojmenován podle dvou významných postav Nového zákona, které obě nesly Jakubovo jméno; jejich ostatky tu jsou podle místní arménské tradice uctívány: *Ostatky apoštola Jakuba*, „syna Zebedeova“, spočívají v Santiago de Compostela, ovšem jeho hlava je uchovávána zde. *Jakub, bratr Páně*, jenž byl sice podle staré tradice pohřben ve → Sloupové hrobce (264) v Kidrónském údolí, podle místní tradice je ale spojován i s tímto chrámem.

Apoštol Jakub, „syn Zebedeův“: Tento Jakub (označován též jako Starší, Větší) je podle Nového zákona jednou z nejdůležitějších postav v nejužší skupině kolem Ježíše Nazaretského a v raně křesťanské obci v Jeruzalémě. Vždy je zmiňován společně se svým bratrem Janem. Jako *dvojice* vystupují oba často jako „synové Zebedeovi“, a to se záhadným přídomek *boanergés* (snad z hebrejského *bnaj regeš*), „synové hromu“. K tomuto přídomeku možná přispělo jejich temperamentní

vystupování: Chtějí přivolat oheň na samařskou vesnici, která nechtěla přijmout Ježíšovu skupinu při cestě do Jeruzaléma (Lk 9,54), a požadují, aby jim byla přidělena čestná místa v nadcházejícím nebeském království (Mk 10,35–41 par.). – *Trojici* tvoří Jakub a Jan spolu s Petrem ve velmi důležitých scénách Ježíšova života: při oživení Jairovy dcery (Mk 5,37.40 par. Lk), při Proměnění Páně na hoře (Mk 9,2 par.) a při Ježíšově smrtelné úzkosti v → Getsemanské zahradě (Mk 14,32n par.). Jakub je tedy vylíčen jako jeden z těch učedníků, kteří získali privilegované znalosti o tajemství Ježíšovy osoby. – Spolu s Petrem a Ondřejem patří Zebedeovi synové také ke *čtveřici*, která byla jako první povolána od rybářských sítí, aby se stala Ježíšovými nástupci (Mk 1,19 par.), a v seznamech apoštolů v Novém zákoně (Mk 3,16–19 par.; Sk 1,13) je vždy zmiňována na prvním místě. Jen tyto čtyři jsou hodni vyslechnout Ježíšovu prorockou řeč, kterou pronesl na Olivetské hoře naproti chrámu (Mk 13,3). – O apoštolově smrti se dozvídáme z krátké zprávy ve Skutcích apoštolů: „V té době [pesach r. 43/44 n. l.] král Héródés [Agrippa I.] krutě zasáhl proti některým bratřím. Mečem dal popravit Jakuba, bratra Janova“ (Sk 12,1n). Tato klíčová událost pro dějiny raného křesťanství v Jeruzalémě byla později v různých formách recipována: Od 5. stol. existují texty, které vyprávějí o popravě a pohřbu v *Judei*, poutník z Piacenzy objeví jeho tělesné pozůstatky na *Olivetské hoře* a ve třech antických zprávách je jako místo popravy zmiňována *Přímořská Kaisarea*. Ve stejné době vznikla i ojedinelá tradice, podle níž má apoštol hrob v oblasti *Marmarica* v severní Africe. V souvislosti s ní začal být Jakubův hrob umisťován do Španělska. Ačkoli se staré texty nikde nezmiňují o tom, že by se Jakubova misijní oblast nacházela i mimo Palestinu, vznikla v 7. stol. tradice o jeho misijní činnosti v „Hispanii a u západních národů“. Nalezení Jakubova hrobu v Galicii v místě zvaném *Iria Flavia*, jehož podnětem bylo vidění jednoho eremity, se brzy spojilo s legendami o přenesení jeho tělesných pozůstatků z Jeruzaléma na toto místo a vedlo nakonec ke vzniku poutního místa *San Giacomo Apostolo* (z něj patrně vznikl název „Santiago de Compostela“). Ve 12. stol. se tato tradice uzavřela a Santiago se v následujících staletích stalo nejvýznamnějším evropským poutním místem. Od křížácké doby je ale hlava tohoto Jakuba uctívána v arménské katedrále v Jeruzalémě.

Jakub, „bratr Páně“: Spolu s Josefem, Judou a Šimonem byl Jakub v Nazaretu jedním z Ježíšových bratří (Mk 6,3 par. Mt 13,55), patřil tak k rodině tesaře Josefa a Marie. Nebyl tedy apoštolem. Stejně jako jeho příbuzní měl zpočátku i on negativní postoj ke kázání, a tedy k působení jeho „pomateného“ bratra Ježíše (Mk 3,20n; Jan 7,5). Události kolem Velikonoc (1Kor 15,7) a v rané obci (Sk 12,17) ale zřejmě jeho postoj změnil tak výrazně, že byl jako „bratr Páně“ (Gal 1,19) počítán vedle apoštolů Petra a Jana ke „sloupům (jeruzalémské) církve“ (Gal 2,9). Byl jedním z čelných představitelů křesťanské obce v Jeruzalémě a Judei, přičemž byl zastáncem židovského výkladu událostí spojených s Ježíšovým působením. Na rozdíl od radikálních judaizujících kruhů kolem něj ale nabízel ruku pohanům, kteří přijali křesťanskou zvěst, a díky kompromisnímu stanovisku umožnil, aby někdejší pohané a Židé mohli u jednoho stolu společně jíst a slavít (Sk 15,13–21; 21,18–26). I když nerozhodný postoj, který zastával spolu s Petrem, vyvolal nesouhlas nekompromisního Pavla (Gal 2,11–21), získal Jakub přídomek „Spravedlivý“, jak kolem l. 374–377 dokládá palestinský biskup Epifanos: „Nikdo jej již nenazýval vlastním jménem, nýbrž jeho jméno bylo nyní ‚Spravedlivý‘“. V byzantské době bylo Ježíšovu bratru Jakubovi přisouzeno i postavení v rámci vznikající křesťanské církve: Podle Eusebia z Kaisarieie „jako první získal od Pána a apoštolů biskupský úřad jeruzalémské církve“. Jeho biskupská stolice (*katedra*) byla v každém případě v Eusebiově době (kolem r. 325) v Jeruzalémě uctívána v → chrámu Hagia Sion. – K jeho úmrtí a místu jeho pohřbu z antiky opět existuje několik odlišných zpráv: Podle Flavia Josepha (*Židovské starožitnosti* 20,200) a některých raně křesťanských spisů zemřel kolem r. 62 n. l. mučednickou smrtí na prostranství Chrámové hory. Podle Hégésippa (100–180 n. l.) tam byl i pohřben; ovšem sv. Jeroným (kolem r. 400) se zmiňuje o náhrobním kameni „na Olivetské hoře“, který tam prý bylo možné spatřit až do druhé války židovské (132–135 n. l.). Od poloviny 4. stol. byly jeho ostatky uctívány ve → Sloupové hrobce a nedalekém chrámu sv. Jakuba v Kidrónském údolí (256,3). *Arménská místní tradice* se ovšem

odvolává na vlastní prameny, protikladné ke starším tradicím, které Jakuba spojovaly s horou Sion a Kidrónským údolím: Na místě dnešní katedrály prý stál dům Ježíšova bratra, tady se údajně konal „apoštolský koncil“ (Sk 15,4–29) a zde prý také stála „Jakubova katedra“, tedy první jeruzalémské biskupské sídlo. Tělesné pozůstatky Ježíšova bratra byly údajně přeneseny z Kidrónského údolí zpět do jeho domu. Tato tradice je ale v těchto místech doložena až od 15. stol (→ Dějiny).

Jméno Jakub mají i dvě další novozákonní postavy: Jakub, také jeden z apoštolů, ale „syn Alfeův“ (Mk 3,18 par.), a Jakub „Menší“, jehož matka byla přítomna Ježíšovu ukřižování. V písemných pramenech a v nápisech jsou tyto čtyři Jakobové často vzájemně zaměňováni nebo záměrně ztotožňováni.

DĚJINY

Křesťanský chrám s hlavou apoštola Jakuba (křížácká doba): S jistotou lze říci, že na tomto místě vznikl v křížácké době kostel apoštola Jakuba. Badatelé předpokládají, i když pro to neexistuje jednoznačný pramenný doklad, že kostel založil král Thoros II., vládce arménského království v Kilikii, jenž navštívil Jeruzalém v r. 1163. První písemná zpráva dokládající existenci kostela pochází krátce poté od Jana z Würzburgu (1165): „Nedaleko od Davidovy věže jižním směrem se nachází velký kostel, jenž byl postaven na počest sv. Jakuba Staršího; bydlí tu arménští mniši a provozují tu i velký útulek, v němž přijímají chudinu hovořící jejich jazykem. Je tu uchovávána a velmi uctívána hlava onoho apoštola.“ Kolem roku 1230 tu Ernoul spatřil „klášter mého pána Jakuba z Galicie [...] Tam, říká se, byl sv. Jakub s'at. Proto tu byl postaven tento klášter.“ Tuto apoštolskou tradici pro křížácký kostel, který byl orientován severojižním směrem k chrámu Božího hrobu (192, černě), jednomyslně dokládají všechny texty z 12. a 13. století.

Relikviář a biskupské sídlo Ježíšova bratra Jakuba (od 15. stol.): U ruského poutníka Grethenia (kolem r. 1400) se poprvé hovoří o tom, že na tomto místě stál chrám jiného Jakuba, „bratra Páně“. Popisuje také *dva kameny* před chrámem, které prý anděl přenesl ze Sinaje, aby Marii poskytl útěchu za to, že tam nemohla sama vykonat pouť. V r. 1666 ustanovil arménský patriarcha Eliezer uctívání Ježíšova bratra za hlavní kult a za tímto účelem otočil chrám přestavbami (192, šedě) o 90° k východu: Uzavřel jižní průčelí a vytvořil (dnešní) vstup od západu (2). Z původního nartexu (10) vytvořil kapli, nesoucí jméno sídla arménské apoštolské církve v Ečmiadzinu, kde byly brzy uctívány tři kameny (jeden ze Sinaje, druhý z Jordánu a třetí z hory Tábor), jejichž dotyk mohl arménským poutníkům ušetřit namáhavou a nebezpečnou cestu k těmto svatým místům. Teprve po změně orientace chrámu k východu mohl být vytvořen dnešní zvýšený oltář ve východní hlavní apsidě (4), pod nímž se podle arménské tradice mají nacházet tělesné ostatky Ježíšova bratra Jakuba. Arméni zásadně nepovolují v tomto směru jakékoli ověřování. Také Jakubův biskupský trůn mohl s ohledem na jeho směřování k východu vzniknout teprve v této době. Záměrem přestavby patriarchy Eliezera zjevně bylo, aby se jeho biskupské sídlo stalo přímým nástupcem katedry, viz též výše prvního jeruzalémského biskupa.

Od 18. stol. došlo v chrámu jen k ornamentálním změnám, především byly na jeho stěny připevněny fajánsové destičky z Kütahye (západní Turecko). Rozhodnutím Vysoké porty v r. 1813 se stal trvalým majetkem Arménů.